

Cumhuriyet, Dil Devrimi ve Ötesi

Ahmet Kocaman
Hacettepe Üniversitesi

Dil devriminin simgesi Ömer Asım Aksoy'un
anısına saygıyla

Atatürk'ün çağdaşlaşma düşüncesinin temeli Cumhuriyet'tir. Cumhuriyet, Atatürk'ün deyişyle, 'Türk ulusunun doğasına ve ayrıncı niteliğine en uygun olan yönetimdir'.

Atatürk Cumhuriyeti yönetim biçimi olarak benimsemekle, demokrasiye ve halk egemenliğine olan inancını haykırmıştır; durağan, tek boyutlu, buyurgan değil, dinamik, çok boyutlu bir yönetim biçimini çağdaşlaşmanın önkoşulu saymıştır.

Cumhuriyet yönetiminin en önemli atılımları içinde dil çalışmalarının özel bir yeri vardır. Atatürk dili ulusal kimliğin önemli öğelerinden biri olarak değerlendirmiş, 'Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet örgütünün dikkatli, ilgili olmasını' istemiştir. Bu kararlılığa karşın dil çalışmalarında işler çok kolay yürümemiştir. İlk yıllar dilde sadeleşme yanlıları ile karşıtları arasında tartışmalarla geçmiş, dil çalışmaları ancak Kasım 1928'de Latin harflerinin kabulü ile hızlanmıştır. Bir düşünürümüzün deyişyle dil devriminin 1. devresi 'dil seferberliği' dönemidir. (Levend 1972, 406). Bu dönemde yabancı sözcüklere karşılık aranarak dilde sadeleşme hızlandırılır, sözlük çalışmaları başlar, gönüllü katkılarla halk ağzından derlemeler başlatılır (1933'te 130 bin üzerinde fiş toplanır), yazılı dilden taramalarla anadilin sözcüklerine ulaşılmaya çalışılır, terim ve dilbilgisi çalışmaları düzenlenmesine girişilir. 1935'e değin uzanan bu dönemin en önemli etkinliği 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (1936'da Türk Dil Kurumu adını alır) kurulmasıdır. Bu bir bakıma dil çalışmalarının kurumsallaşması ve bilimsel bir nitelik kazanması demektir.

1935'le başlayan ikinci dönemi A.S. Levend 'Dil felsefesi' dönemi olarak adlandırmaktadır. Gerçekten de bu dönemde Türk dilinin niteliğine ve kökenine ilişkin tartışmalar yoğunlaşmış, Güneş-dil teorisi ve öteki tartışmalar çerçevesinde dilin düşünsel boyutu ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede dil tartışmalarında üç temel düşünce görülmüştür:

1. Bütün yabancı sözcüklerin dilden atılması (Ataç)
2. Dile hiç dokunulmaması (S. Nazif)
3. Yabancı kural ve sözcüklerin atılması, halk arasında yaşayanlara dokunulmaması.

Bu tartışmalar sürerken 1940'ların sonlarına değin uzanan bu dönemde önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. 1944'te Türkçe Sözlük'ün birinci basımı yapılmış, 10 Ocak 1945'te Anayasa dili sadeleştirilmiş, aynı yıl ilk Türkçe Dilbilgisi (T. Banguoğlu) yayınlanmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra dil devrimine saldırılar artmış olmakla birlikte, 1950'li yılların başlarına değin dil konusunda önemli aşama kaydedilmiştir; ancak 1950'de değışen yönetim dil devrimine olumlu bakmamış, ilk iş olarak Anayasa dili yeniden Teşkilat-ı Esasiye kanunu diline dönüştürülmüştür. Bu dönemde daha önce genel bütçeden Dil Kurumuna ayrılan ödenek de kesilmiş, böylece yönetimin dil devrimi karşısındaki tutumu açıkça belli olmuştur. Ancak, bu resmi yaklaşıma karşın, yazarların ve aydınlanmacıların, özellikle N. Ataç ve arkadaşlarının öncülüğünde Dil Kurumunun etkinliği bu dönemde de, gücünden hiçbir şey yitirmeden, sürmüştür. Ekim 1951'de Türk Dili dergisi yayınlanmaya başlamış, böylece dil çalışmaları düzenli bir yayın organına kavuşmuştur.

1960, 27 Mayıs devrimi, her konuda olduğu gibi, dil konusunda da yeni bir coşku dönemi başlatmış, Türk diline gönül vermiş aydınlar saydam ve çağdaş düşünceyi yansıtan bir dilin bayrağını bu dönemde de onurlu taşımışlardır. Aslında bu dönemde

de Akademi tartışmaları, Dil Kurumuna kara çalmalar eksik olmamıştır. Özellikle kimi gazete ve dernekler (Tercüman/Muallimler Birliği) sürekli saldırılarını sürdürmüşler ama Kurumun çalışmaları 1980'lere değin hemen bütün aydınlarca desteklenmiştir. Bu dönemde Türkçe Sözlük daha yetkin bir hale getirilmiş, 12 Ciltlik Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 7 ciltlik Tarama Sözlüğü, Yazım Kılavuzu, Divan-ü Lügat-it Türk gibi temel dil yapıtları, Dilbilgisi kitapları, dil konusunda çeşitli tekyazılar, onlarca terim sözlüğü ve incelemeler yayınlanmış, düzenlenen Dil Kurultayları Türk ve yabancı aydınların dil konusunda nitelikli çalışmalarını özendirici olmuştur. Son dönemde Kurum bünyesindeki Gramer kolunun dilbilim-dilbilgisi kolu adıyla yeni bir kimlik kazanmasını da bu dönemin önemli bir gelişmesi saymak gerekecektir. Gerçekten dilbilim 1970'lerden sonra Kurumda giderek ağırlık kazanmıştır.

Ne yazık ki 1980'de işbaşına gelen yönetim bu gelişmeleri görmezlikten gelmiş ve belli bir görüşün etkisi altında Türk Dil Kurumunu kapatarak bir devlet dairesine dönüştürmüştür.

Bundan sonra olanlar hepimizin gözleri önündedir. Kurum Türk dili çalışmalarını duraklatıcı ve geriletici bir görev üstlenmiştir. Dilbilim kurumdan kovulmuş, bilimsel anlamda dil çalışmaları dışlanmıştır. Bilimsiz dil çalışmasının nasıl yapılacağı anlaşılır birşey değildir. Ancak yazarlar, gençler ve düşüncesi genç kuşaklar, Türk dilinin gücüne inanan Kurum dışındaki aydınlar gönüllü çabalarını günümüzde de büyük bir coşku ile sürdürmektedirler.

Yabancı dilde öğretim sarhoşluğuna, kitle iletişim araçlarındaki dil savrukluğuna karşın bu inançlı kuşaklar 'ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır' diyen Atatürk'ün buyruğuna uyarak, 'Türkçem, ses bayrağım,' diye seslenen Türk şairinin çağrısına katılmaktadırlar.